

4 секция
**«МӘНГІЛІК ЕЛ» ҰЛТТЫҚ ИДЕЯСЫНДА ТАРИХИ САНАНЫ ЖАҢҒЫРТУ.
МОДЕРНИЗАЦИЯ ИСТОРИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ В НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕЕ
"МӘНГІЛІК ЕЛ".**

ӘОЖ 821. 512. 122. 09

Абдукаримова Г.А.,* Сариева Т.Қ., Балқыбекова Қ.А.
ф.ғ.к., доцент, М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан
аға оқытушы, М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан
аға оқытушы, М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан

НАУРЫЗ – ҰЛТТЫҚ ЖАҢҒЫРУ, ЖАҢАРУ МЕРЕКЕСІ

Автор корреспондент: china_gulzhan@mail.ru

Түйін: Мақалада халықтың этногенезі, яғни, тұрмыс-салты мен әдеп-ғұрпы, наным-сенімі, өмір сүру ерекшеліктері, мекен-жайы, басқа халықтармен тарихи-мәдени байланысы қарастырылады. Осы тұжырым біздің мақаламыздың да қағидасының негізін құрап, бағытын белгілейді. Көненің көзіндей тілдің қат-қабат қойнауларында сақталып қалған бұл дүниенің сыры мол. Оның тереңіне үңіліп, тарихымен тұтас қарап сырын ашу – этнолингвистиканың үлесі.

Мақалада тілдік бірліктер мәдениет пен халықтың әдет-ғұрпымен, салт-санасымен байланыстыра зерттеледі, халық наным-сенімін, түйсік-түсінігін, ой-қиялын, тыныс-тіршілігін, өмірін, дүниетанымын, сана-сезімін бейнелейтін тұрақты сөз тіркестері қарастырылады, тілдік нысандар мен деректер жаппай емес, зерттеудің нақты мақсаты мен тақырыптарына сай сұрыпталып алынып, саралай қарастырылады, қазақ халқының тұрмыс-тіршілігін, таным-түсінігін, наным-сенімін, дүниетанымын бейнелейтін сөздер тақырыптық жағынан топтастырыла талданады. Наурызды Қазақстанда тұратын барлық халықтар тойлайды.

Кілттік сөздер: этнолингвистика, тілдік орта, салт-дәстүр, әдет-ғұрып.

Кез келген халық өмірінің ажырағысыз рухани төлбелгісі – оның ұлттық сана-сезімі, ұлттық сәйкестігі. Бұл мемлекет дамуының маңызды бағыттарының бірі, «Қазақстанның рухани қасиеттері» жобасын жасау қажеттігін көрсете отырып, мемлекет Басшысы осы бағыттың бастауына көңіл бөлді. Қазақстандықтар өзінің мәдениет қайраткерлерінің жаңа парадигманы халықаралық ынтымақтастық аясында құруын қалайды, сонда әр уақыттағы этномәдени бірлестіктер, қазақтың материалды және рухани байлығы, әдеби және фольклорлық шығармалары халық дипломатиясына және бірін-бірі танып білу мен өзара қызығушылықтың көпіріне айналады. Жаңа тәуелсіз мемлекет болған уақыттан бастап әлемнің бәсекеге қабілетті мемлекеттерінің қатарына ену мақсатында дамудың эволюциялық жолынан өткен қазіргі заманауи Қазақстанды осы тұрғыдан қарау қажет.

Қазіргі Қазақстан полиэтникалық, көптілді, мультимәдениетті, поликонфессионалды ел болып табылады, онда достық пен бірлестікте әртүрлі этникалық топтар өмір сүріп жатыр. Осы этностардың өкілдері әртүрлі объективтік және субъективтік себептермен Қазақстанға келген, ал олардың таңдаулы өкілдері Қазақстан халқы Ассамблеясының құрамына кіреді. Өз тілдерін сақтай отырып, олар мемлекеттік тіл – қазақ тілін үйренеді және қазақ тілінде сөйлеседі, үштілділік саясатының аясында орыс, ағылшын және әлемнің басқа тілдерін үйреніп, сол тілдерде сөйлеседі. Қазақстан халқы бір-біріне деген өзара түсіністікпен және сыйласымдықпен тату-тәтті және келісіммен өмір сүріп жатыр. Мектептерде тілдердің барлық түрін – орысша, қазақша, ұйғырша, өзбекше, немісше,

ағылшынша және басқа тілдерді оқыту және этникааралық некелер санының азаймауы осының куәсі болып табылады. Сонымен қатар қазақ халқының мәдени мұрасы, қазақтар мен басқа да Қазақстанда тұратын халықтардың этникааралық және конфессияаралық бейбіт өмірдегі салт-дәстүрлерді сақтай отырып, ата-бабаларының өткен тарихы мен рухани мұрасына деген қамқорлығы біздің мемлекетіміздің дамуының басты өзегі болып табылады.

Салт-дәстүрлер мен әдет-ғұрыптар – бұл ұлт мәнінің, маңызының айнасы және оның немен өмір сүретінін, не туралы ойлайтынын, неге сенетінін көрсетеді. Қазақ әдет-ғұрыптары мен салт-дәстүрлері ойдан шығарылған жоқ, олар ғасырлар бойы қазақтың көшпелі өмірінен бастап қаланып келеді және қаншама ауыртпалықтар мен бөгеттерді бастан кешірген уақыттар арасынан сытылып шықты, әрі осы күнге дейін сақталып, қазіргі таңда жаһандану мен жаңа технологиялар кезеңіне батыл кіріскен мемлекетке айрықша ерекшелік беріп отыр. Бүгінгі күні қазақ халқы өзінің дәстүрлі тұрмыс-салт рәсімдерінің көпшілігін есте сақтап қалуы, бағалайтыны, ұлттың әрі қарай дамуының сөзсіз абыройы және оған ерекше көңіл бөлуге және жете зерттеуге сіңірген еңбегінің өзі дәлел болады. Наурыз мейрамы осы уақытқа дейін өзінің ұлылығын және әлеуметтік-мәдени мағынасын жоғалтқан жоқ. Қазақстанның барлық халқы, олардың этникалық тұрғысына және сеніміне қарамастан, Наурыз мейрамын рахаттанып қуанышпен тойлайды.

Мейрамның тарихына көз жүгіртсек бүкілхалықтық және бәрінің сүйіктісіне айналған Наурыз мейрамы, өкінішке орай, үнемі осылай кеңінен шалқып тойланбағанына және қиын тарихы мен тағдыры болғанына көзіміз жетеді. 1917 жылдан бастап Кеңес өкіметі құрылысымен, барлық бұрынғы Кеңес елдері – КСРО бойынша, оның ішінде Қазақстанда да біртіндеп тыйым ене бастады, олардың арасында Наурыз мейрамы да бар. Қазақстанның және басқа да көптеген бірлескен елдердің кеңес кезеңіндегі дамуы ұлттың өзін көрсететін, халықтың мәдени-рухани бірдейлігін сақтау және қазақтардың ғана емес, ешқашан болмаған бірыңғай ауқымды ел – Кеңес Одағында тұрған басқа барлық халықтардың ұлттық салт-дәстүрлеріне, әдет-ғұрыптарына, рәсімдеріне қатысты барлық заңдылықтарына бағытталған біршама тиымдармен сипатталады. Орыстандыру үдерісі, бірінші кезекте, этностың сыртқы бетінде, әсіресе, қазақ тілінде көрініп тұрды. Ұлт пен дәстүрдің, тіл мен мәдени мұраның бәрі сол кезеңдерде ескінің, ежелгі дүниенің сарқыншақтарына жатқызылды және анахронизм болып есептелді, тыйым салынды. Осылай, 1926 жылы Наурызды ресми түрде алып тастады, діни мұсылмандық бүкілхалықтық мейрам ретінде тыйым салынды және ұлтшылдықтың туындауы, ескілік діни көзқарасты насихаттау деп жарияланды. Алайда, бұл мейрамның тарихына көңіл бөле отырып, Орта Азия мен Қазақстан аймағында мұсылмандық тек ХІІІ ғасырда ғана тарағанын, қазақтардың бабалары – еркін дала адамдары осыдан көптеген жылдар бұрын Наурызды өздерінің Жаңа жылы ретінде тойлағанын білуге болады. Сонымен қатар, тыйымдарға қарамастан, бәрібір Наурыз көпшілік жанұяларда, туыстар мен жолдастар арасында, шағын ортада тойланды. Қазақтар Наурыз туралы естелікті қамқорлықпен сақтап, оны ұрпақтан-ұрпаққа жеткізіп отырды.

Наурыздың толықтай қайта жаңғыруы ұзаққа – алпыс екі жылға созылды, тек 1988 жылы Қазақстан басшылығы бұл мерекені ресми түрде Наурыз мейрамы ретінде жариялады. Қазақ халқының дәстүрлі мейрамы болып қала отырып, ол барлық жерде және ашық тойланатын болды. Бүгін, 22 наурыздан бастап, ай бойы бұл мерекені Қазақстан жерінде тұратын барлық этностар көктемгі күншығыс жаңа жылдық мейрамы ретінде тойлайды. Жыл өткен сайын бұрынғыдан да жарқын да маңызды оқиға бола бастады және жаңа рухани-этикалық мағынаға ие болып келеді.

Қазақстан тәуелсіздігін алғаннан кейін, Қазақстанның тұңғыш Президентінің 1991 жылы 15 наурыздағы «Көктемнің халықтық мерекесі – Наурыз мейрамы туралы» Жарлығы бойынша мейрам мемлекеттік мейрам мәртебесін, ал осымен бірге әрі кең ауқымды қоғамдық резонанс, сондай-ақ барлық Қазақстан халқының қошеметін алды.

Неге Наурыз мейрамы Қазақстанда тәуелсіздік алумен бірге қайта жаңғырғаны және Қазақ халқы мен Қазақстан үшін Наурыздың маңызы туралы Президент Нұрсұлтан Назарбаев: «Бүгін ғасырлар қойнауынан қайта оралған ерекше сүйікті көктем мейрамы. Тәуелсіздік жылдары бұл мейрамды біз жылда тойлаймыз. Оны біздің еліміздің барлық этностарының өкілдері тойлайды. Бұл достық, бірлік мейрамы, күн теңелуінің мейрамы, біз одан барлық жақсылық пен мейірімділікті күтетін шығыс жаңа жылының басы» деді.

Наурыздың идеялық қайнар көзі, бастауы халықтың салт-дәстүрлері және әдет-ғұрыптарымен тығыз байланыста, олар әдебиеттің ежелгі ескерткіштерінен, киелі тақырыптардан, ежелгі ойшылдардың еңбектерінен көрініс таба отырып туындады. Қазақтың танымал ақыны және жазушысы, қазақ салт-дәстүрлері және әдет-ғұрыптарын жете білетін Бақыт Қайырбеков Наурызды «осы уақытқа дейін қаншама ұрпақтарға даналық пен сұлулықтың үлгісі болып келген бұрынғының адамының поэтикалық көзқарасының пайымдауы» ретінде сипаттайды және «Наурыз – барлығын жете білетін Өмірдің алғыс ретінде берген ризығы, бойды шымырлатар билер мен табиғаттағы Қозғалыстың басталуын жырлайтын әндер. Бұдан басқа қайдан және қалай ежелгі дүниенің қойнауына түбірімен кеткен рәсімдер мен дәстүрлердің семантикасын іздеуге болады?» деп көрсетеді.

Наурыз – бұл халықтың ардақталуы, оның мақтанышы мен үміті, бар тіршіліктің үйлесімділігін жарқын нақыштайтын, әрі өмір ағыны мен мәңгілік руханилыққа оралтатын мәдениеттің маңызды құрамдарының бірінің куәсі. Наурыз әлдеқашан жеке халықтардың жергілікті шектеулерін аттап өтті және Қазақстанның барлық халықтарының ұлтаралық мейрамы болып кетті.

Қазіргі уақытта Наурыз халықтар арасындағы достық, өзара түсіністік пен өзара келісімді нығайтуда, мемлекетте де саяси тұрақтылықты нығайтуда маңызды рөл атқарады, Қазақстан халқының рухани-мәдени бірдейлігін сақтауға бағытталған. Және осының бәрі ежелгі Наурыз мейрамы бұрынғының дәстүрлері мен ғұрыптарының сабақтастығын, мираскерлігін сақтай отырып, Қазақстанның қазіргі өміріне үйлесімді ене білуінің арқасында.

Егер көптеген елдерде жаһандану үдерісі этномәдени мұраны сақтау және дамыту мәселелерін ушықтырып отырса, ал Қазақстанда, бұрынғы өткен ғасырлардан жеткен, ұрпақтан-ұрпаққа қамқорлықпен сақталып және беріліп, жинақталып, дамып келген салт-дәстүрлері, әдет-ғұрыптары мен рәсімдерінің арқасында, халықтың мәдени ескерткіші еселеніп қайта өркендеп келе жатқанын атап өту керек. Әсіресе, осыған елдің бәрінің сүйікті Наурыз мейрамы мүмкіндік туғызады.

Жыл сайын тойланып отыратын, Қазақстанда тұратын барлық халықтың ортақ мейрамына айналған, бәрінің сүйіктісі Наурыз мейрамының өшпейтін маңызы мен құндылығы бар, себебі қазақ халқының барлық халыққа ұнайтын салт-дәстүрлері және әдет-ғұрыптары қазақтардың рухани мұрасы мен мәдениетін жарқыратып көрсетеді. Сонымен қатар Наурыз Қазақстанда тұратын барлық халыққа өз халқының салт-дәстүрлері, әдет-ғұрыптарын еске алуға, Наурыз күндері оларды құрметпен көрсетулеріне мүмкіндік береді, бұл халықтың рухани-мәдени бірдейлігінің және ынтымақтастығының маңызды көзі болып табылады.

Шынында да ата-бабаларымыздан бізге мирас қалған шынайы қазақи құндылықтар іргесі – прагматизмнің нағыз көрінісі. Мінез-құлық пен іс-әрекеттің, тұрмыстық мәдениеттің табиғатқа үйлесімділігі экологиялық тұрғыдан дұрыс өмір салтын қалыптастыруға ықпалын тигізетін сананы қалыптастырады.

Әдебиеттер тізімі

1. Назарбаев Н.Ә. Тарих толқынында. Алматы: Атамұра, 1999, 58б.
2. Өмірзақ Т., Сансызбай Ә. Қазақ тілі. 3 деңгей. Астана: Келешек-Пресс, 2006, 224б.
3. Манкеева Ж.А. Қазақ тіліндегі этномәдени атаулардың танымдық негіздері. Алматы: Жібек жолы, 2008, 356б.

4. Керимбаев Е.А. Этнокультурные основы номинации и функционирования казахских собственных имен. Автореф. дисс. докт. филол. наук. А.: КазНУ им аль-Фараби, 2002, 61б.
5. Hutmacher Walo. Key competencies for Europe // Report of the Symposium Berne, Switzerland 27-30 March, 1996. Council for Cultural Co-operation (CDCC) a Secondary Education for Europe. Strasbourg, 1997.

Аннотация: Актуальность этой статьи связана с рассмотрением этногенеза народа, то есть традиций, верований, особенностей жизненного уклада, географического расположения, историко-культурной связи с другими народами.

Данное утверждение составляет основной принцип нашей статьи и намечает ее направление. Много непознанного, сохранившегося в языке, берущего свое начало с древности. Заглянуть в его глубины и раскрыть его секреты в единстве с историей – задача этнолингвистики.

В этой статье решаются этнолингвистические проблемы через изучение языковых единиц в тесной их связи с традициями народа, рассматриваются фразеологизмы, в которых отражены народные верования, понятия, мечты и чаяния, уклад жизни, мировоззрение, особенности мышления, рассматриваются языковые единицы не в целом, а подбирается исходя из конкретных целей и темы исследования, анализируются языковые единицы.

Abstract: The new point of this project is connected with the ethnogenesis of the people, the traditions, beliefs, lifestyle characteristics, geographic location, historical and cultural relations with other Nations.

In research have been used simultaneously-the descriptive, historical and comparative methods, methods of interpretation, compilation of language units,

This is the basic principle of our work and sets the main direction. There is much of the unknown, preserved in the language, originating from the ancient times. Look into its depths and reveal its secrets in unity with the history-this is a task for ethno linguistic.

Purpose - the ethno-linguistic problems through the study of linguistic units in close relation with the traditions of the people, consideration of phraseological units, which reflect the folk beliefs, concepts, dreams and aspirations, lifestyles, attitudes, especially thinking, consideration of linguistic units not in general, but to pick up, on the basis of specific objectives and research themes, analyze the linguistic units, where it is reflected lifestyle concepts, beliefs, ideology of the people.